

126121 - حکم خروج کارمند در حین کار با عذر و بدون عذر

سوال

من مسئول یک مؤسسه دولتی هستم و گاهی برای انجام کارهای شخصی‌ام از دفترم خارج می‌شوم و مسئول مستقیمی ندارم که از او برای خروج اجازه بگیرم. خروج من در وقت کاری و بدون تأثیر بر مؤسسه است و با وجود تلفن همراه، در صورت نیاز کاری، هر لحظه می‌توانم با من تماس گرفت. و غالباً مقداری از وقتم را پس از پایان کار در دفترم می‌مانم. حکم شرعی در مورد وقتی که خارج از دفترم گذرانده‌ام چیست؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

بر کارمند لازم است که در مدت زمان کاری مورد توافق، حضور داشته و باقی بماند، چه کاری داشته باشد یا نداشته باشد؛ زیرا وظیفه یا قرارداد اجازه، متضمن این امر است. کارمند، «اجیر خاص» (کارمند خصوصی) است و اجیر خاص کسی است که نفع او با زمان سنجیده می‌شود، پس بر او لازم است که این زمان را فقط برای کار خالی کند. زیرا اگر امر به تشخیص کارمند واگذار شود و به او گفته شود که هنگام وجود کار حاضر شود، مؤسسات ورشکست شده و کارها مختل می‌شوند، چون امکان تنظیم این امر وجود ندارد.

این اصل در مورد وظایف است، که از باب اجازه خاص و مقید به زمان هستند.

البته این اصل یک استثنا دارد: اگر کارمند برای انجام یک کار یا مصلحت ضروری، نیاز به خروج داشته باشد و به تأخیر انداختن آن تا پس از وقت اداری دشوار باشد، در این صورت می‌تواند با کسب اجازه از اداره‌اش خارج شود.

اما در شرایط شما که مسئول مؤسسه هستید و مدیر بالادستی برای کسب اجازه ندارید، حکم این است: شما می‌توانید برای نیازهای ضروری که به تعویق انداختنشان تا پایان وقت اداری دشوار است، خارج شوید. با این حال، شایسته است که خود را همچون دیگر کارمندان بدانید و هرگز به خود بیش از آنچه به آنان اجازه می‌دهید، ارفاق نکنید. بلکه بهتر است الگویی برای دیگران باشید و در مورد خودتان سخت‌گیرتر از دیگران عمل کنید. تجربه نشان داده است که هرگاه کارمندان شاهد خروج رئیس خود [در وقت کاری] باشند، آنان نیز در ورود و خروج و انجام وظایف خود سهل‌انگار می‌شوند و این امر به یک فساد عمومی در محیط کار می‌انجامد.

و وجود تلفن همراه و اینکه شما بعد از وقت اداری می‌مانید، کافی نیست، زیرا حق باید در وقتش ادا شود نه خارج از وقت. و این از جمله امانت‌هایی است که انسان بر آن امین قرار داده شده است، چه مدیری باشد که او را محاسبه کند یا نباشد. خداوند متعال می‌فرماید: **إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا** [النساء: ۵۸] (بی‌گمان، الله به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانشان بازگردانید).

ابن کثیر رحمه الله در تفسیرش (۱/۶۷۲) می‌گوید: «الله متعال فرمان می‌دهد که امانت‌ها باید به صاحبانشان بازگردانده شوند. در حدیث حسنی که از سَمُرَه روایت شده، رسول الله - صلی الله علیه وسلم - فرمودند: «امانت را به کسی که تو را امین دانسته، ادا کن، و به کسی که به تو خیانت کرده، خیانت نکن». (به روایت امام احمد و اهل سنن). این فرمان، همه امانت‌های واجبی را که بر عهده انسان است، در بر می‌گیرد. این امانت‌ها شامل حقوق الله عزوجل بر بندگان می‌شود؛ مانند نماز، زکات، کفاره، نذر، روزه و دیگر اموری که انسان در آنها امین شمرده شده و بندگان دیگر از آن بی‌خبرند. همچنین، این فرمان شامل حقوق بندگان بر یکدیگر نیز می‌شود؛ مانند اموال سپرده شده (ودیعه) و سایر مواردی که مردم بدون وجود شاهی به یکدیگر می‌سپارند. پروردگار متعال به بازگرداندن همه این امانت‌ها امر فرموده است، و هر کس در دنیا به این فرمان عمل نکند، در روز قیامت این حقوق از او بازستانده خواهد شد».

در واقع، بسیاری از موارد ضایع شدن و اختلال در کارها، نتیجه سهل‌انگاری مدیران و مسئولان در خروج [از محل کار] است. در مقابل، هرگاه مسئول یک مؤسسه در حضور خود منظم باشد، زود بیاید و جز به ندرت خارج نشود، کارمندان نیز منضبط شده و امور آن مؤسسه به سامان می‌رسد.

همچنین، یک مسئول باید بداند که بخشی از وظایف او شامل نظارت بر کارمندان، پیگیری امور، ارزیابی عملکرد، راهنمایی و آگاه ساختن آنان از نظارت و محاسبه مستمر اوست.

به دلیل اهمیت این موضوع و کثرت سوال درباره آن، مجموعه‌ای از فتوای اهل علم را در این باره قرار می‌دهیم:

۱- از علمای کمیته دائمی افتا سوال شد: کارمندانی که ملزم به حضور در وقت رسمی هستند و در حین این وقت برای خرید و فروش بدون اجازه خارج می‌شوند، حکم این کارشان چیست؟

آنان چنین پاسخ دادند: «خروج کارمند در حین ساعات کاری برای خرید و فروش جایز نیست، خواه مسئول مستقیمش به او اجازه داده باشد یا نه. این کار به دو دلیل ممنوع است: نخست اینکه با دستور اولیای امور مبنی بر منع چنین کاری، مخالفت دارد. دوم اینکه موجب ضایع شدن کاری می‌شود که بر آن امین شده است و در نتیجه، به حقوق مراجعانی که کارشان به او وابسته است، لطمه می‌زند و در انجام وظایف به بهترین شکل، خلل ایجاد می‌کند. ابویعلی و عسکری از عایشه روایت کرده‌اند که آن را به پیامبر - صلی الله علیه وسلم - نسبت داده که فرموده‌اند: «همانا الله دوست دارد که هرگاه یکی از شما کاری انجام می‌دهد، آن را به بهترین نحو انجام دهد». و بیهقی و طبرانی نیز مانند آن را روایت کرده‌اند».

۲- و از شیخ ابن عثیمین رحمه الله سوال شد: در نظامی که وقت رسمی دولت است، برخی را می‌بینی که نیم ساعت دیر می‌آیند یا نیم ساعت قبل از پایان وقت کار، از کار خارج می‌شوند، و گاهی یک ساعت یا بیشتر تأخیر می‌کنند، حکم آن چیست؟

ایشان چنین پاسخ دادند: «ظاهراً این نیاز به جواب ندارد؛ زیرا عوض باید در مقابل مُعَوَض باشد. همانطور که کارمند راضی نیست که دولت چیزی از حقوقش را کم کند، همچنین باید او نیز چیزی از حق دولت را کم نکند. بنابراین، برای کارمند جایز نیست که دیرتر از شروع وقت رسمی بیاید یا زودتر از پایان آن برود.

سوال‌کننده: اما برخی بهانه می‌آورند که اصلاً کاری وجود ندارد؛ چون کار کم است؟

شیخ: مهم این است که تو به زمان مقید هستی نه به کار. یعنی به تو گفته شده: این حقوق در مقابل این است که از فلان ساعت تا فلان ساعت حاضر باشی، چه کاری باشد یا نباشد. پس مادامی که پاداش به زمان گره خورده است، باید این زمان به طور کامل وفا شود، یعنی این زمان را کامل حضور داشته باشد، وگرنه حقوق ما در مقابل زمانی که حاضر نبوده‌ایم، باطل است». لقاء الباب المفتوح (۹/۱۴).

۳- و همچنین از ایشان رحمه الله سوال شد: برخی کارمندان محل کارشان را ترک می‌کنند و قبل از پایان وقت یا در اثنای وقت خارج می‌شوند و بازمی‌گردند یا از موعد شروع کار دیرتر می‌آیند، حکم آن چیست؟

ایشان چنین پاسخ دادند: «برای کارمند حلال نیست که قبل از پایان وقت خارج شود، و نه اینکه از شروع وقت دیرتر بیاید، و نه اینکه در اثنای وقت خارج شود، زیرا این وقت، ملک دولت است که در مقابل آن از بیت‌المال پول می‌گیرد. البته طبق عرف رایج، اگر نیازی ضروری برای خروج در میانه روز پیش آید، به شرط آنکه کارمند از رئیس یا مدیر خود اجازه بگیرد و با خروج او کارها مختل نشود، امیدوارم که اشکالی نداشته باشد».

۴- و از شیخ صالح فوزان حفظه الله سوال شد: برخی کارمندان که مراجعان کمی دارند، ظهر قبل از پایان وقت برای صرف ناهار با همسرانشان خارج می‌شوند، سپس بازمی‌گردند و تا پایان وقت در دفاترشان می‌مانند... آیا این فعل جایز است و نصیحت شما به آنان چیست؟

ایشان چنین پاسخ دادند: «بر کارمند واجب است که در تمام ساعات کاری، از ابتدا تا انتها، در محل کار خود حضور داشته باشد. برای او جایز نیست که در این مدت به خانه یا برای انجام امور شخصی خود برود، بلکه وظیفه اوست که در محل کار بماند، حتی اگر مراجعی نداشته باشد. دلیل این امر آن است که ساعات کاری، ملک کارفرماست نه کارمند؛ چرا که این زمان در ازای حقوقی که کارمند دریافت می‌کند، از او «خریداری» شده است. بنابراین، او حق ندارد چیزی از این

وقت را برای منافع شخصی خود صرف کند، مگر آنکه عذر موجهی داشته باشد که مورد تأیید سیستم اداری باشد».

۵- و از شیخ ابن جبرین رحمه الله سوال شد: آیا برای کارمند جایز است که در وقت کارش به صورت دوره‌ای خارج شود به این بهانه که کاری برای انجام دادن ندارد، با وجود اینکه حقوقش نسبت به کار کمی که انجام می‌دهد، زیاد است؟

ایشان چنین پاسخ دادند: «کارمند نباید محل کار خود را تا پایان وقت اداری ترک کند، حتی اگر کاری برای انجام دادن نداشته باشد؛ تفاوتی هم نمی‌کند که حقوقش کم باشد یا زیاد. اما اگر یک وضعیت اضطراری برایش پیش آید، مانند بیماری یا یک کار ضروری که چاره‌ای جز خروج برای انجام آن نیست، می‌تواند خارج شود و پس از برطرف شدن مشکل، بازگردد. دلیل این قاعده آن است که زمان کارمند، در مالکیت دولت یا شرکتی است که برای آن کار می‌کند. مگر در حالتی که کار او پروژه‌ای یا میدانی و با وظایف مشخص باشد. در این صورت، او می‌تواند پس از به پایان رساندن کار مشخص شده، به هر کجا که می‌خواهد برود. والله اعلم». برگرفته از «فتاوی مهمه لموظفي الأمة».

والله أعلم.